

Jean-Jacques Rousseau'nun Eğitim Anlayışının Temelleri: Birey Emile mi, Vatandaş Emile mi?

Foundations of Jean-Jacques Rousseau's Conception of Education: Individual Emile or Citizen Emile?

DEVİRİM KABASAKAL BADAMCHI

Received: 06.01.2017. | Accepted: 08.06.2017.

Abstract: The contribution of J.-J. Rousseau to political philosophy has usually been debated with reference to his political texts. Indeed, Rousseau's philosophy of education is closely linked to his political thought too. In this article, the moral and methodological principles of education in Rousseau's political thought are analyzed. The main question to be answered is whether it is possible to accept the principles regarding the education of the individual in *Emile* also as principles regarding the education of the citizen. In other words, it is the aim to answer the question whether principles concerning education in *Emile* can be transferred to *Discourse on Political Economy* and *Considerations on the Government of Poland*. It is argued that, in contrast to Rousseau's perception, all principles in *Emile* can be considered as coherent grounds for the education of the citizen too.

Keywords: Rousseau, *Emile*, education, individual, citizen.

© Kabasakal Badamchi, D. (2017). Jean-Jacques Rousseau'nun Eğitim Anlayışının Temelleri: Birey Emile mi, Vatandaş Emile mi? *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 7 (1), 107-127.

Giriş

Çok eski dönemlerden bu yana filozoflar eğitim ve eğitimin siyasetle ilgisi üstüne düşünmüşlerdir. Bu bağlamda iyi ve erdemli vatandaş yetiştirme, siyasal katılımın önemi, siyasi kurumların gelişmesi ve olgunlaşması açısından eğitime önemli görevler atfedilmiştir. Sokrates, Platon, Aristo, Augustine, John Locke, Immanuel Kant, David Hume, John Stuart Mill eğitimi siyasetle bağlantılı olarak tartışan filozoflar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Aydınlanma dönemi düşünürleri eğitime atfettikleri pozitif ve dönüştürücü güçle topluma ve siyasete de yön verilebileceğine inanmışlardır. Bu bağlamda J. J. Rousseau, önemli bir aydınlanma düşünürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağının var olan pozitif eğitim sistemine getirdiği eleştiriler bakımından ve öngörmekte olduğu eğitimin ahlaki temelleri bakımından oldukça özgün ve derinlemesine incelemeyi gerektiren fikirleri mevcuttur.

Siyaset teorisyenleri ve siyaset bilimciler J.J. Rousseau'nun siyaset düşüncesine katkısını genellikle siyasi yazıları üstünden tartışmaktadırlar. Rousseau'nun eğitimle ilgili fikirleri ve bunların siyasi düşüncesi ile ilişkisi görece daha az ele alınan bir alan olagelmektedir. Bu makale, Rousseau'da eğitimin temel ahlaki prensipleri ve bu prensiplerin birey ve vatandaş yetiştirmede nasıl uygulamaya koyulduğu ile ilgili bir analiz niteliği taşımaktadır. Bu açıdan makale, Rousseau'nun eğitim anlayışının ilkelerini ortaya koyduğu *Emile* eserindeki prensiplerin, siyasi eğitimle, yani vatandaşın eğitimi ile ilgili alana transfer edilip edilemeyeceği ve eğer edilemiyorsa, bunun sebebi nedir sorularına cevap aramaktadır. Temel tez, Rousseau'nun uygulamasının aksine, *Emile*'deki prensiplerin vatandaşın eğitimi için ana prensipler olarak transfer edilebileceğidir.

Bu tezi kanıtlamak için, Rousseau'nun eğitimle ilgili eseri *Emile* ve yine eğitimle ilgili fikirlerini belli bölümlerde anlattığı *Politik Ekonomi Üzerine Söylem ve Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* eserleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Rousseau'da bireyin eğitimi ile vatandaşın eğitimi arasında metot açısından farklılıklar mevcut olsa da, amaç açısından bir paralellik olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda, Rousseau'nun hem birey hem de vatandaş yetiştirirken, kendi akli ile kendi kararlarını alabilen özerk bireyler yetiştirme hedefini ortak bir hedef olarak koyduğu iddia edilmektedir.

Diğer yandan Rousseau'nun, eğitime yüklemiş olduğu siyasi işlev sebebiyle, *Emile*'deki prensiplerin tümünü doğrudan vatandaşın eğitimine temel teşkil edecek prensipler olarak ele almadığı belirtilmektedir. Rousseau'ya göre, eğitim, toplum sözleşmesine sadakatin sağlanmasını sağlayacak olan kurumdur ve bu sadakatin sağlanması da ancak toplum tarafından verilecek olan kamusal bir eğitimle mümkündür. Bu gerekçenin inandırıcılığı ve doğruluğunu teslim etmekle birlikte, iddia edilebilir ki Rousseau tutarlı bir biçimde, *Emile* eserindeki prensiplerin hepsini vatandaşın eğitimi ile ilgili temel prensipler olarak ele alabilirdi.

1. *Emile*'de Eğitimin Temelleri: Birey Emile¹

Rousseau'nun *Emile* kitabı, *Toplumsal Sözleşme* ile aynı yılda, 1762 yılında basılmıştır. Basıldıktan sonra, dördüncü bölümde tarif edilen din anlayışının Papalığın anlayışıyla çeliştiği iddia edilerek Paris ve Cenevre'de toplatılıp yasaklanmıştır. Bu yasağa rağmen, basıldığı dönemde büyük bir etki yaratmış ve daha sonra da eğitim felsefesi ile ilgili yazılmış en önemli eserlerden birisi olarak kabul edilmiştir. Rousseau'nun *Emile* eserindeki fikirlerinin Fransız Devrimi'nden sonra yapılan eğitim reformunda da etkili olduğu bilinmektedir.

Emile'de Rousseau, eğitim anlayışının temellerinden bahsederken bir hikaye kurgular. Buna felsefenin diliyle düşünce deneyi (*thought experiment*) de diyebiliriz. Emile, Fransa'nın ılıman bölgesinde yaşayan, soylu bir aileden gelen bir çocuktur. Emile ailesine saygı duymalı fakat yalnızca öğretmenine boyun eğmelidir. Rousseau Emile'in öğretmeni olarak Emile ile olan eğitim serüvenini anlatmaya başlar. Eser, beş bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölümde doğuştan ergenlik ve genç adamlığa kadar olan eğitim, son beşinci bölümde ise, Emile'in genç adamlığa ve hayat atılışı ve müstakbel eşi Sophie ve aralarında olması gereken ilişki anlatılır. Bu bölüm, var olan toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiği için feministler tarafından çok eleştiri konusu olmuştur.²

¹ Emile'den çıkarsanan eğitimle ilgili prensiplerin paralel bir yorumu için bakınız: İmanuel Kant'ın Jean-Jacques Rousseau'dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21 (Bahar Sayısı), 2016

² Bu yazarlar arasında en klasik ve erken eleştiriyi İngiliz feminist Mary Wollstonecraft getirmiştir. Wollstonecraft ünlü eseri *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*'nde, Kadınları pasif birer obje olarak ele almış düşünörlere değindiği bölüme Rousseau'yu eleştirerek başlar. Ona göre Rousseau, kadınların erkekleri mutlu etmek için eğitilmeleri gerektiği ve

Rousseau'nun *Emile* eserindeki eğitimle ilgili fikirlerini vatandaşın eğitimi ile ilgili fikirleri ile karşılaştırmak için, öncelikle *Emile*'de ortaya koyulan eğitimin nasıl bir eğitim olduğunu, hangi prensiplere dayandığını incelememiz gerekmektedir. Bu prensipleri doğacılık, deneyimlemenin önemi, hümanizm, ölçülülük ve tüm diğer prensiplerin amacı ve onlara anlam veren prensip olarak özerklik (*autonomy*) olarak beş ana başlık altında toplamamız mümkündür.

1.1. Doğacılık

Emile'de eğitimin doğaya uygunluğu en temel prensiplerdendir. Rousseau, *Emile*'i her şeyden önce doğanın öğrencisi olarak tanımlar. *Emile*, derslerini insanlardan değil, doğadan alır. (Rousseau, 2011:135). Bu yargı birbirini besleyen iki temele oturmaktadır. Birincisi, doğanın başlı başına bir öğretici olarak ele alınmasıdır. Yani doğada bir düzen vardır ve bu düzene uygun bir eğitim hem en basit hem de en doğru eğitim olacaktır. Bu bağlamda Rousseau, çocuk olmanın da doğal bir düzenin parçası olduğu ve bu düzen içinde bir anlam ifade ettiğini düşünür:

Doğa, çocukların büyüyip adam olmadan önce onların çocuk olmalarını istiyor. Bu düzeni bozmaya kalkarsak, ne olgunluğu ne de tadı olan ve çürümekte gecikmeyecek turfanda sebzeler üretiriz: Genç bilginlere ve yaşlı çocuklara sahip oluruz. Çocukların kendilerine özgü görme, düşünme, hissetme biçimleri vardır; bunların yerine kendimizinkileri koymak istemekten daha akılsızca bir şey olamaz ve ben çocuğun on yaşındayken düşünme yetisine sahip olmaksızın, beş kadem boyunda olmasını yeğlerim. (Rousseau, 2011:88).

Çocuk olmak doğada ne anlam ifade ediyorsa, eğitiminiz de ona uygun olmalıdır. Çocuklara yetişkin gibi davranmak ve onlardan da böyle davranmalarını beklemek doğru olmayacaktır.³

İkinci temel ise, Rousseau'nun kurgulamış olduğu ve aslında *Emile*'in eğitiminin de en önemli dayanaklarından olan doğa - toplum karşıtlığı ve

bunun da doğal olduğunu iddia etmektedir. Bakınız bölüm beş, Mary Wollstonecraft, *Vindication of the Rights of Women*, <http://www.gutenberg.org/cache/epub/3420/pg3420.html>. (erişim tarihi: 10.07.2015)

³ Rousseau'nun eğitimin temeline doğayı koymasının nedenlerinden birisi de, toplum tarafından sunulan eğitimin çocuğun gerçek ve doğal isteklerine yabancı kaldığını düşünmesidir. Rousseau'ya göre, zamanının pozitif eğitimi, var olan gelenek ve kuralları yeniden üretmenin ve çocuklar üzerinde bir dışsal baskı kurmanın ötesinde bir işe yaramamaktadır. (Parry, 2001:255)

çocuğun eğitiminde doğanın her zaman toplumdaki önce gelmesidir. Doğa, basitliği, sadeliği, saydamlığı temsil ederken, toplum ise adeta karmaşıklığı, gösterişi, olmaktan çok görünmeyi ve ahlaki yozlaşmayı temsil etmektedir. Emile genç adamlığa kadar toplumun etkin bir üyesi değildir ve onun öğretmeni, tamamen doğal olanın yol göstericiliğidir. Bu anlamda Emile doğaya en uygun yaşam biçimini benimser. Tek bir dil konuşur, içten ve samimidir, yapmacık değildir (Rousseau, 2011:201). Toplumun gösteriş ve yapmacılığından uzakta büyümektedir. Rousseau, doğa ve toplum karşıtlığını ve toplumun insan doğası üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi Emile'e verdiği öğütte açıkça ifade etmektedir:

İnsanın doğuştan iyi olduğunu bilsin, bunu hissetsin, insanları kendine bakarak değerlendirsün; ama toplumun insanların ahlakını nasıl bozduğunu, onları nasıl baştan çıkardığını görsün. İnsanların önyargılarında onların tüm kötülüklerinin kaynağını bilsün; her kişiye değer versün; kalabalığı küçümsesün; tüm insanların neredeyse aynı maskeyi taşıdıklarını görsün, ama maskelerin örttüğü yüzlerin arkasında daha güzel yüzler olduğunu da bilsün. (Rousseau, 2011: 322-323).

Doğadan kaynaklanan çoğu şey gibi insan doğası da iyidir ve Emile'in bunun farkına varması önemlidir.

1.2. Deneyimlemenin Önemi

Emile'de eğitimle ilgili önemli prensiplerden biri de deneyimleme yolu ile öğrenmedir. Rousseau çocuğun en iyi ve gerçekçi eğitiminin ancak kendi deneyimleri vasıtasıyla olacağına inanır. Öğretmenin anlatması yoluyla ya da kitaptan okuma yoluyla öğrenme, Rousseau için iyi bir öğrenme metodu değildir. Bu bağlamda Rousseau çocuğun, okumanın önemini kendi deneyimi ile keşfedene kadar kitap okumaya zorlanmaması gerektiğini söyler. Ona göre, Emile, on iki yaşında bir kitabın ne olduğunu bilecektir. (Rousseau, 2011:130) Okuma onun için yararlı olana kadar okumayı bilmesinin bir önemi yoktur, zira bilse bile canını sıkmaktan başka bir iş yapamayacaktır.

Rousseau kendi tecrübesi ile öğrenmeyi o kadar önemser ki masalların bile aslında büyükler için bir anlam ifade ettiğini, çocuklar için deneyimlerinden bir parça taşımadığı sürece bir anlam ifade etmediğini savunur. Hatta, çocuklara özgü doğallığın ve saflığın gözetildiği masallar olan

La Fontaine masallarının bile verdiği ahlak dersi büyükler için bir anlam ifade eder. Çocuklar bu masallardaki ahlaki kodların yalnızca bir kısmını belki kendi tecrübeleri ile ilişkilendirerek anlayabilirler ama birçoğunu anlamlandırmaktan uzaktırlar. (Rousseau,2011: 124-130)

Öğretmenin anlatması yoluyla öğrenme de doğru bir öğrenme metodu değildir çünkü deneyimlemeye izin vermez. Rousseau, öğretmenin anlatması metodunun yetersizliğini açıkça belirtmektedir: “Çocuğun tüm deneyimleri yaşamasını sağlayınız; yapabileceklerini yapsın, ötekileri tümevarım yoluyla bulsun; ben, ona sizin söylemeniz gerekiyorsa, bunları hiç bilmemesini yüz kere yeğlerim.” (Rousseau, 2011: 182). Mesela coğrafya derslerinde haritaları çizmeyi öğretsin. İlk başta yaşadığı kent ve evini, sonra çevresini çizsin. Çizimi basit bile olsa haritanın mantığını ve işlevini kavramış olacaktır. Ülkenin topoğrafyasını tam olarak bilmesi değil, bu konuda bilgi edinmenin yolunu bilmesi daha önemlidir. (Rousseau, 2011: 217). Çocuğun kafasında haritalar olması değil, harita çiziminin mantığını iyi kavramış ve bu haritaları okuyabilecek kapasiteye ulaşmış olması önemlidir. Burada amaç, aynı zamanda çocuğun, yeteneklerini ve yeteneklerinin sınırlarını kendi çabası ile keşfetmesidir. (Parry, 2001: 256)

Deneyimleme ile öğrenmenin dayandığı temellerden birisi de, çocuğun doğası gereği insanlar arasındaki ilişkileri ve etrafındaki dünyayı kendi yararı, güvenliği ve yaşamını koruması ile ilişkilendirerek anlamlandırmasıdır. (Rousseau,2011:245). Örneğin, bir çocuğun bakış açısından demir, altından, cam da elmastan çok daha değerlidir. Bir pastacı onun için Bilimler Akademisi'ndeki tüm üyelerden daha değerlidir (Rousseau,2011: 245). Bilimler Akademisinin çocuğun yaşamında birebir bir karşılığı ve fonksiyonu yoktur fakat belki mahallede köşedeki pastacı, onun için dünyanın en güzel pastalarını yapan ve onu mutlu eden kişidir.

1.3. Hümanizm

Emile'de Rousseau'nun eğitimi dayandırdığı önemli prensiplerden birinin de hümanizm olduğunu söyleyebiliriz. Rousseau'nun hümanizminin temelinde insan doğasının doğuştan iyi olduğu inancı yatmaktadır. Rousseau'ya göre, insanın yüreğinde doğuştan ahlaki kötülük ve bozukluk yoktur. (Rousseau, 2011: 91). İnsanın tek doğal tutkusu olan kendine olan

sevgisi ya da özsaygı, kendiliğinden iyi ve yararlıdır.⁴ Doğal olarak başkalarından bağımsız ve başkaları ile ilgili değildir. Özsaygının (özsevginin) rehberi ise sağduyudur ve bizim toplumdaki ilişkilerimizi düzenlememize yardımcı olur. Sadece öz sevgisi (*amour de soi*) olan, sağduyusu henüz gelişmemiş olan Emile, başkalarına bakarak ya da başkaları tarafından duyulmak için bir hiçbir şey yapmayıp, doğal davranırsa iyilikten başka bir şey yapmayacaktır. (Rousseau, 2011: 91-92).⁵ Çünkü özsaygı doğal olarak bizleri iyiliğe doğru yönlendirecektir.

Empati ve acıma duygusunun geliştirilmesi, Rousseau'nun hümanizminin önemli dayanaklarındanıdır. Emile'in, duyarlı ve merhametli bir birey olarak yetişmesi için, diğer insanların kendine benzeyen ve kendisi gibi acıları hisseden varlıklar olduğunu bilmesi gerekir. (Rousseau, 2011: 300). Rousseau, bu noktada Emile'in kendisini kendi dışına taşıyıp acı çekenlerle özdeşleştirebileceğini, yani insan olarak böyle bir kapasiteyle doğduğunun farkına varmasının sağlanması gerektiğini belirtir. Dahası, acı çeken insanların yanında hayvanlarla da empati kurabileceğimizin gösterilmesi önemlidir. Bu da ancak kendimizi acı çeken hayvanın yerine koyarak, onun acı çektiğini ve acı çekmenin nasıl bir şey olduğunu düşünerek ve hissederek mümkün olabilir.

Acıma duygusu ve empati pratikte nasıl uyandırılabilir? Bunun için ikili bir metot uygulanabilir. İlk olarak, Emile'e eşitlik fikrinin aşılması gerekir. Rousseau, tüm insanların Emile'in gözünde ayırım gözetmeksizin eşit olması gerektiğini, bunun da ancak insanları sevmesinin öğretilmesiyle mümkün olduğunu belirtmektedir. Emile'e insan sevgisinin aşılması şöyle olabilir: "Kıscası öğrencinize tüm insanları, hatta insanların değerini azımsayanları bile sevmesini öğretin, hiçbir sınıfta yer almasın ama kendisini tüm sınıfların içinde bulsun: Onun önünde insan türünden seve-

⁴ Bu makalede kullanılan *Emile*'in Türkçe edisyonu'nda özsevgi ve özsaygı eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Özsevgi/özsaygı *amor de soi*'nin karşılığıdır. Rousseau özsevgiyi, topluma geçilmeden önce insan doğasında var olan ve başkalarının yargısından bağımsız olan bir duygu olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan *amor propre*'dan farklıdır. *Amour propre* da kişinin kendisine duyduğu sevgidir fakat başkalarının yargısı ile şekillenen ve toplum haline geçtikten sonra ortaya çıkan bir duygudur. *Emile*'de *amour propre*, *amour de soi*'nin toplum içinde dönüşmüş hali biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Emile'in kendi varoluşu ile ilgili kavrayışı doğal olarak karşılaştırma ya da başka insanlara bağlı olma özelliğinden azadedir. Bu anlamda Emile'i doğal insan (*natural man*) olarak adlandırabiliriz ve aslında öğretmenin görevi de Emile'in mümkün olduğunca doğal insan olarak kalmasını sağlamaktır. (Oksenberg Rorty, 1998:247)

cenlikle, hatta acımayla söz edin, ama hiçbir zaman küçümsemeye söz etmeyin.” (Rousseau, 2011: 305). İkinci olarak da, kişisel çıkara dayalı gurur, rekabet, şan, şöhrat hevesi gibi duyguların gelişmesine yardımcı olmamız gerekir çünkü bu duygular, insan sevgisini sınırlandıran ve kin duygusunu beraberinde getiren duygulardır. Bunu söylemekle birlikte, Rousseau çok tehlikeli olan bu duyguların er geç insanda uyanacağını kabul eder fakat burada önemli olanın, bu duyguların ortaya çıkmasına yardımcı olmamak olduğunu belirtir. (Rousseau, 2011: 306)

Rousseau'nun hümanizminin önemli özelliklerinden birisi de insan sevgisinin adaletle ilişkilendirilmiş olmasıdır. İçimizdeki insan sevgisi aslında bir erdem olan adalet sevgisinden başka bir şey değildir. (Rousseau, 2011: 347) İçimizdeki insan sevgisinin temelini teşkil eden özsaygının (öz sevginin) başkalarına yönlendirilmesi gerekir ki adalet duygusu bir erdem olarak ortaya çıksın. Emile her zaman başkalarının mutluluğunu göz önünde tutarak hareket etmeli, kimin mutluluğundan çok herkesin en büyük mutluluğunu bir rehber olarak kabul etmelidir. Rousseau'ya göre, insanın kendi özel çıkarından sonra ilk çıkarı budur çünkü insan, türünün bir parçasıdır, tek tek kişilerin ya da grupların değil. Bu anlamda bir erdem olan adalet duygusu doğrultusunda insan türüne duyulan sempati ve acıma kendi yakınlarımıza duyduğumuzun önüne geçmelidir. Çünkü adalet, insanların ortak iyiliğine en çok yardımcı olan erdemdir. (2011: 348)

1.4. Ölçülülük

Emile'de ölçülülüğün iki anlamı olduğu söylenebilir. Birincisi, *Emile*'in eğitiminin ölçülülük ilkesi temeline dayanmasıdır. Yani, hem eğitimin metodu hem de *Emile* ile öğretmeninin kurmuş olduğu ilişki ölçülü olmalıdır. Rousseau'ya göre, aşırı katılık da aşırı hoşgörülülük de yanlış sonuçlara yol açabilir. Aynı şekilde aşırı üstüne düşme de, aşırı ilgisizlik de doğru bir metot olarak görülmemelidir. Rousseau, eğitim metodu açısından ortalama bir denge kurulması gerektiğini dile getirir:

Çocukların acı çekmelerine aldırış etmezseniz, onların sağlığını, yaşamını tehlikeye atarsınız, onları fiilen mutsuz kılarırsınız; çok özen göstererek onları her türlü huzursuzluktan, tedirginlikten uzak tutarsınız, onlara büyük mutsuzluklar hazırlarsınız, onları dayanıksız, hassas kılarırsınız; onları insani durumların dışına çıkarırsınız, bir gün size karşın bu duruma geri dönerler. (Rousseau, 2011: 81).

Aslında ölçülülük, doğaya uygun eğitimin bir gereğidir çünkü doğal olarak deneyimlenmesi muhtemel olan acı, sevinç ve diğer duyguları çocukların bir gün tadacakları muhtemeldir. Eğitimin bir parçası olarak belli sınırlar dahilinde Emile'i de bu deneyimlemeye hazırlamak gerekir.

Ölçülülüğün ikinci anlamı ise ölçülülük ilkesi doğrultusunda eğitim almış Emile'in davranışları, duruşu ve eylemlerinin yaşı ile uyumlu ve tutarlı olmasıdır. Emile yaşına uygun olmayan hiçbir şeyin iyi ve yararlı olmadığını bilir ve ona göre davranır. Emile, davranışlarında ölçülü olması gerektiğini, kendisinden daha yaşlı olanlara saygı göstermesi gerektiğini, ağırbaşlı ve kibar olması gerektiğini, önemsiz şeylerde alçakgönüllü ama bir şeyin iyisini yapmada ve gerçeği söylemede atak ve cesur davranması gerektiğini öğrenmelidir. (Rousseau, 2011: 344). Emile'in davranışlarının yansıtması gereken ölçülülük zaten doğanın kuralları ile de uyumludur. Her şeyin bir zamanı ve her zamana uyum bir tavır vardır. Beş yaşında çocuğun davranışları ile yirmi yaşında gencin davranışları arasında yaş farkı gereği doğal olarak fark vardır.

1.5. Özerklik

Özerklik, Rousseau'nun Emile'in eğitimi ile ulaşmak istediği hedef niteliğini taşıyan ve tüm diğer saydığımız prensiplerde temel teşkil eden bir prensiptir. Emile'in, kendi aklı yoluyla karar verip, bu doğrultuda yaşamını sürdüren bir birey olarak yetişmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda özerklik, Emile'in eğitiminin amacı ve gerekçesini teşkil etmektedir.

Rousseau için en basit anlamıyla özerklik, kişinin kendi aklı dışında hiçbir otorite tarafından yönetilmemesidir diyebiliriz. (Rousseau, 2011: 351) Rousseau, Emile'i doğa ile uyumlu bir biçimde yetiştirme hedefinin olduğunu iddia etmişti. Fakat nihayetinde Emile toplum içine katılmak ve modern bir toplumda yaşamak zorunda kalacaktır. Bu da birçok riski beraberinde getirmektedir; Emile'in başkalarının fikirlerine kapılması, tutku ve hırslarının tuzağına düşmesi muhtemeldir. (Rousseau, 2011: 351) Bu tehlikelerden korunabilmek için özerk bir birey olarak yetişmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla Emile'in, kendisine yol gösterecek tek ışığın kendi aklı olduğunu bilmesi gerekmektedir.

Öğretmen ile Emile arasındaki ilişki özerklik anlayışı ışığında düşünüldüğünde mutlak bir öğreten otorite ve ona koşulsuz itaat eden bir

öğrenci ilişkisinden farklıdır. Bunu Rousseau çok açık bir şekilde ifade etmektedir:

Öğreten bir otoriteye daima her konuda bağlı olan sizin öğrenciniz ancak söylenirse bir işi yapar, karnı acıktığında yemek yemeye cesaret edemez, neşeliyken gülemez, üzgünken ağlayamaz, bir elini öteki eli yerine uzatamaz, ayağını kendisine buyrulduğu şekilden başka türlü kımlıdatamaz; hatta yakında ancak sizin kurallarınıza göre soluyacaktır. Siz onun yerine her şeyi düşünürseniz, onun neyi düşünmesini isteyebilirsiniz ki? Sizin öngörü sahibi olduğunuzdan emin olan çocuk, öngörü sahibi olmaya neden gereksinim duyun? (Rousseau, 2011: 134).

Burada Rousseau çağının modern eğitimini de eleştirmektedir. Çağdaş eğitimin özgür bireyler yetiştirmek yerine, pasif ve kendi kendini dışsal bir otoriteye yaslanmadan yönetemeyen insanlar yetiştirdiğini düşünmektedir. Kendi amacının ise, Emile'i, kendi otantik seçimleri olan, bu seçimler doğrultusunda davranış ve eylemlerini özgürce belirleyebilen, özerk bir birey olarak yetiştirmek olduğunu belirtmektedir.

Özerklik ilkesinin en belirgin şekilde ortaya çıktığı örneklerden birisi de, Rousseau'nun Emile ergen olduğunda onunla kontrat yapmasıdır. Zira öğretmenin otoritesinin artık rızaya dayanması gerektiğini düşünmektedir. Emile, ergen olunca öğretmeninden, otoritesini artık kendi isteği ve rızası doğrultusunda kullanmasını isteyecektir. (Rousseau, 2011: 462). Rousseau yani öğretmen de, bunu kabullenecek fakat otoritesini kurduktan sonra ilk işi de bu otoriteyi kullanma zorunluluğunu ortadan kaldırmak için çalışmak olacaktır. Emile'in güvenini daha iyi kazanmak, onun sırdaşı olmak ve ona yol göstermeye çalışmak Rousseau'nun hedefi haline gelmiştir. (Rousseau, 2011: 464)

Özerklik ilkesinin etkisine Rousseau'nun din ve mezhep seçimi ile ilgili fikirlerinde de rastlamak mümkündür. Rousseau, Emile'in kendi dini seçme özgürlüğü olduğunu çünkü ancak böyle bir özgürlüğün onun yetiştirilme tarzı ile uyumlu olduğunu belirtir. Önemli olanın Emile'in şu ya da bu dine ya da şu ya da bu mezhebe sokulması değil, onun aklını en iyi şekilde kullanarak bulacağı mezhebi seçecek duruma getirilmesi olduğunu söyler. (Rousseau, 2011: 359)

Bunu belirtmekle birlikte Rousseau, önyargıları ve otoritelerin söyle-

diklerini bir kenara bırakırsak, aklın bizleri doğal dini kabullenmeye götüreceğini iddia eder. Ama yine de Emile başka bir din seçmek isterse bu konuda özgürdür ve seçimini istediği yönde yapabilir. (Rousseau, 2011: 444).⁶ Zaten Rousseau'ya göre on beş yaşına kadar çocuklara din eğitim vermenin de bir anlamı yoktur çünkü böyle bir metot işlevselliğinden uzaktır. Çocuğa hiç anlamayacağı ya da anlamlandıramayacağı fikirleri zorla öğretmek, onun Tanrı hakkında yanlış fikirlere sahip olmasına yol açmak anlamına gelir. (Rousseau, 2011: 357). Ona göre, dinle ilgili yanlış fikirlere ve kanılara yol açmaktansa, çocuk anlayacak bilinç durumuna gelene kadar hiçbir eğitim vermemek daha doğru olacaktır.

Emile'in eğitiminde karşımıza çıkan önemli prensipleri teker teker analiz ettik. Doğacılık, deneyimlemenin önemi, hümanizm ve ölçülülük prensiplerinin hepsinin özerklik prensibi ile bütünsellik ve anlam kazandığını, zira asıl hedefin Emile'in özerk bir birey olarak yetiştirilmesi olduğunu belirttik. Birey Emile, Rousseau tarafından, doğa ile uyumlu bir şekilde, deneyimleme yoluyla öğrenen, ölçülü davranan ve yaşayan, hümanist ve özerk bir birey olarak yetiştirildi. Peki, acaba vatandaş Emile nasıl yetiştirilecek? Makalenin amacının birey Emile ve vatandaş Emile'in eğitimindeki benzerlik ve farklılıkları araştırmak olduğu düşünülürse, vatandaş Emile'in eğitimini ve bu eğitimin ilkelerini de analiz etmememiz gerekmektedir. Vatandaş Emile'in eğitimi ile ilgili temel metinler olan *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* ve *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* eserlerini incelememiz, bu karşılaştırmayı yapabilmemizi mümkün kılacaktır. Böylelikle *Emile* eserindeki prensiplerin, vatandaşın eğitimi ile ilgili olarak doğrudan bir işlevi olup olamayacağı ve olabileceği, *Emile*'deki prensiplerle vatandaşın eğitimi arasında hangi düzeyde bir paralellik olduğu daha kolay ortaya koyulabilecektir.

⁶ Rousseau'nun doğal din anlayışının ayrıntıları için Emile eserinin dördüncü kitabında "Savoialı Rahip Yardımcısının Düşünce ve Kanılarını Açıklaması" bölümüne bakınız. Burada doğanın kendine ait bir düzeni olduğu ve bu düzene bakarak akıl yoluyla bir yaratıcının varlığını bulmanın mümkün olduğunu iddia eder. Din konusunda da yol göstericimiz doğadır. Doğal din, herhangi bir mezhep ya da dünyada varolan dinlerden birisini ifade etmemektedir, deist bir bakış açısının ürünüdür. *Emile*'de doğal dinin seçilip seçilmemesi vicdani özgürlüğe dayalı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. *Toplumsal Sözleşme* eserinde ise, Rousseau dine daha politik ve toplumsal bir işlev atfeder ve toplum sözleşmesinin sürekliliği açısından sivil dinin önemli bir kurum olarak savunulması gerektiğini belirtir. Rousseau'ya göre, tüm vatandaşlar sivil dinin kurallarını kabul etmelidirler. Bakınız *Toplumsal Sözleşme*, dördüncü kitap, bölüm sekiz. (Rousseau, 2004:142-151).

2. Vatandaş Emile'in eğitimi: *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*

Politik Ekonomi Üzerine Söylem, Rousseau'nun esas itibariyle ekonomi ile ilgili fikirlerini kaleme aldığı, 1755'te yayımlanan eseridir. Eserde aynı zamanda kamusal eğitimle ilgili düşüncelerini de dile getirmiştir. Bir önceki bölümde incelediğimiz gibi, *Emile*'de Rousseau, hümanist bir eğitim anlayışı geliştirmişti. *Politik Ekonomi üzerine Söylem*'de ise eğitimin tamamen politik ve sosyal bir işlev kazandığını görmekteyiz. Eğitim, vatandaş yetiştirme hedefi taşıyan kamusal bir eğitim halini almıştır. Bu anlamda artık eğitim, devlet tarafından sağlanmaktadır ve vatan (*fatherland*)⁷ sevgisi aşlamak hedefini taşımaktadır.

Rousseau önemli bir soruyla başlar eğitim anlayışını anlatmaya: Vatan sevgisi, onu bastırmaya çalışan birçok tutkunun arasında nasıl geliştirilebilir? (Rousseau, 2004a: 23). Vatan sevgisini bastırmaya çalışan tutkuların kasıt, kişisel çıkarlar ve hırslardır. Vatan sevgisi ise toplumun ortak çıkarıdır ve herkes tarafından paylaşılması gerekir. Böyle bir ortak sevginin yerleştirilip geliştirilebilmesi için iyi bir vatandaş eğitimi gereklidir. Bu anlamda eğitimin doğrudan politik ve sosyal bir işlevi mevcuttur.

Vatan sevgisinin geliştirilebilmesi için eğitimin ailelerin ya da babaların elinden alınıp devlet tarafından verilmesi gerekir. (Rousseau, 2004a: 21) Böylece eğitim hem babaların önyargı ve yanlış inançlarından arındırılmış olur hem de çocuklar, toplumun ihtiyacı olan bilinçli vatandaşlar olarak yetiştirilebilir. Öncelikle çocuklara kendi kişisel çıkarlarını bütünün ve genel iradenin çıkarlarından ayrı düşünmemeyi öğretmek gerekir. Ancak bu şekilde kendilerini vatanlarıyla özdeşleştirebilirler ve bütünün bir parçası olarak hissedebilirler. (Rousseau, 2004: 20) Başkalarıyla eşit bir biçimde, kanunlar ve genel iradenin buyruklarına saygı göstermeyi ve onları her şeyin üstünde tutmayı öğrenmeleri, kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarından ayrı düşünmemeleri için önemlidir.

Birey Emile ile *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'deki vatandaş Emile'in eğitimini karşılaştıracak olursak, önemli metodolojik farklar göze çarpmaktadır. *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de eğitim toplum tarafından,

⁷ Bu makalede *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* eserinin İngilizce edisyonu kullanılmıştır. Vatan kavramını karşılayan kelime olarak *fatherland* karşımıza çıkmaktadır. Bakınız Jean J. Rousseau (2004a), Discourse On Political Economy, *The Social Contract and Other Later Political Writings* (Cambridge: Cambridge University Press) (Der. Victor Gourevitch)

toplumun kurumları tarafından veriliyor. *Emile*'de ise toplumun olumsuz etkilerine karşı doğanın yol göstericiliği önemli bir dayanak olarak sunuluyor. Yani aslında *Emile*'de karşımıza çıkan topluma olan güvensizlik ve şüphecilik, *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de karşımıza çıkmıyor. Dolayısıyla vatandaş Emile'in eğitiminde doğa değil, devlet yol gösterici bir konauma yerleşiyor.

Emile'de tüm insanlığı sevmesi öğütlenen birey Emile, *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de vatan sevgisi kazandırılması gereken bir vatandaşa dönüşür. Bu anlamda *Emile*'deki eğitimin temelini kozmopolitan olduğunu, *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'deki eğitiminse vatan ya da ulus devlet temelli olduğunu söyleyebiliriz. *Emile*'de ulusal ya da ülkesel bir ayırım gözetmeksizin tüm insanları sevmesi gereken Emile, artık kendi vatanını sevmesi gereken ve kendi ulusundan olanlara sempati duyması gereken bir vatandaşa dönüşmektedir.

Emile'de karşımıza çıkan deneyimleme yoluyla öğrenme ve ölçülülük ilkeleriyle de *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de bir temel olarak karşılaşmak mümkün görünmemektedir. Rousseau *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de daha çok eğitimin amacından ve nasıl vatandaşlar yetiştirilmesi gerektiğinden bahsetmekle birlikte, bunun özellikli metotları üstünde durmamıştır. Metotla ilgili olabilecek birkaç cümleden çıkarsayabileceğimiz ise, daha çok otoriter bir öğretmeyi ima eder niteliktedir. Örneğin Rousseau, çocuklara eğitimin bir parçası olarak, vatan ananın onları ne kadar sevdiğinin, onların da bu sevgi karşılığında yerine getirmeleri gereken sorumlulukların öğretilmesinin, çocukların birbirlerini kardeş olarak görmelerini ve toplumun isteği dışında istekleri olmamasını kolaylaştıracağı düşünür. (Rousseau, 2004a: 21)

Tüm bu farklılıklara rağmen, *Emile* ile *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* arasında eğitimin amacı açısından bir benzerlik bulunabileceği kanısındayım. *Emile*'deki temel amacın, kendi aklı dışında başka bir otoriteye boyun eğmeyen özerk bir birey yetiştirmek olduğunu söylemiştik. *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de de özerk vatandaş yetiştirme hedefinin olduğunu iddia etmek mümkün. Tüm otoriter görünümlü eğitimin hedeflediği aslında özgürlük ve erdem kavramlarını içselleştirmiş, genel iradenin buyruklarını kendi çıkarları olarak gören vatandaşlar yetiştirmektir. Çünkü genel irade, Rousseau'nun toplum sözleşmesi fikrinden düşünüldüğünde, zaten vatan-

daşların ortak aklının bir ürünüdür ve bu ortak akıl, vatandaşların ortak ve genel çıkarını yansıtmaktadır. Kısmi çıkarları genel irade ile örtüşen vatandaşlar erdemli vatandaşlardır. Eğitimin amacı da erdemli ve kendi ortak aklının ürünü olan kurallara bağlı kalan özerk vatandaşlar yetiştirmektir. Bu anlamda özerk vatandaş, genel iradenin buyruklarına bağlı kalarak, kendi aklı doğrultusunda hareket etmiş ve kendi aklının buyruklarına uymuş olmaktadır.

3. Vatandaş Emile'in Eğitimi: *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler*

Vatandaş Emile'in eğitiminden bahsedilen diğer önemli metin de Rousseau'nun *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler* adlı metnidir. Rousseau, metni 1772'de tamamlamış fakat metin, ancak ölümünden sonra yayımlanabilmiştir. Esas itibariyle 1770'lerin başında Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından tehdit altında bulunan Polonya hükümeti için siyasi tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış olmasına rağmen, bir bölümü de eğitime ayrılmıştır. Bu metinde de tıpkı *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* eserinde olduğu gibi eğitim, devlet tarafından sağlanan, politik ve sosyal işlevi olan bir faaliyettir. Vatansever yurttaşlar yetiştirmek eğitimin temel görevi olarak ortaya koyulmaktadır. (Rousseau,2004b:189). Rousseau'ya göre, bir çocuk gözlerini açtığından ölümüne kadar vatanını görmeli ve her gerçek cumhuriyetçi vatan sevgisi ile yetişmiş olmalıdır. (Rousseau, 2004b: 189)

Vatan sevgisinden kasıt nedir ve vatan sevgisi eğitim yoluyla nasıl sağlanacaktır? Rousseau'ya göre, vatan sevgisi esas itibariyle kanun ve özgürlük sevgisidir. (Rousseau,2004b:189). Toplum sözleşmesi, ortak aklın ürünü olan yani genel iradenin yansıması olan kanunların kaynağını teşkil etmektedir. Dolayısıyla aslında vatandaşlar kanunları severken ya da daha doğrusu kanunlara bağlılık ve saygı duyarken, kendi özgür iradeleri ile belirledikleri bir arada yaşamının kurallarına sadık kalmış olmaktadır. Aynı şekilde toplum sözleşmesi ile kazandıkları pozitif özgürlük, onlara kanunlar dahilinde istediklerini yapabilme ve hatta yönetime katılabilme fırsatı getirmiştir. Bu açıdan özgürlüklerinin gereği olarak, hem kanunları yapma hem de onlar ışığında ülke yönetiminde söz sahibi olma hakkı, vatan sevgisinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Dahası,

özgürlük ve haklar, sivil ödevleri de beraberinde getirmektedir ve bu ödevler, ancak vatan sevgisi ile bir arada düşünüldüğünde bir anlam ve süreklilik kazanmaktadır. Dolayısıyla vatan sevgisi, toplum sözleşmesi ile varılan mutabakatın devamlılığını sağlamada çok önemli işleve sahiptir.

Rousseau'ya göre, vatan sevgisinin kazandırılmasında en önemli araç herkese sınıf ayrımı gözetmeksizin verilecek, eşit ve kamusal bir eğitimidir. Rousseau zengin ve soylularla yoksulların farklı kurumlarda eğitim almalarının yanlış olduğunu düşünür. (Rousseau, 2004b:190). Bu, ahlaki açıdan yanlış bir uygulama olduğu gibi pratik sonuçları itibarıyla da yanlıştır. Ahlaki açıdan yanlıştır çünkü herkes toplum sözleşmesine katılırken ve siyasal toplumu oluştururken eşit konumdadır. Ahlaki ve siyasi açıdan eşit insanların bir kısmının daha ayrıcalıklı eğitim alması eşitlik ilkesine aykırıdır. Pratik açıdan bakıldığında da herkesin tek ve aynı tarz ortak bir eğitimden geçmesi, ulusal değerlerin benimsetilmesi ve vatan sevgisinin aşılması açısından faydalıdır. Bir örnek bir eğitim yöntemi ile vatandaşlık kavramının anlamı ve bunun, vatan sevgisi ile bağlantısı daha iyi benimsenilecektir. Rousseau'ya göre eğer tamamen parasız bir kamusal eğitim sağlanmıyorsa bile, ücretlerin yoksulların da karşılayabileceği düzeyde olması ve yoksul çocuklara burs olanaklarının sağlanması gereklidir. (Rousseau, 2004b:190). Bu burslar, her okulda, babaları ülkeye iyi hizmetlerde bulunmuş yoksul çocuklar için ayrılan ücretsiz eğitim olanağı olarak sunulabilir.

Rousseau her okulda çocukların fiziksel egzersiz yapmaları için bir spor salonu olması gerektiğini belirtir. Bu, yalnızca bedensel ve fiziksel fayda sağlamanın yanında ahlaki bir fayda da sağlar. (Rousseau, 2004b: 191). Çocukları canlarını sıkacak sıkıcı çalışmaların içine sokmak yerine, onlara hoşlarına gidecek ve enerjilerini doğru yönlere akıtabilecekleri olanaklar sağlanırsa, kötülük engellenmiş olur. Yani aslında yalın ve karmaşık olmayan bir eğitim, ahlaki açıdan erdemli bireylerin yetişmesine de katkıda bulunacaktır.

Rousseau, çocukların sürekli bir arada oyun oynamaları ve egzersizlere de hep birlikte katılmaları gerektiğini vurgular. (Rousseau, 2004b: 191). Çocuklarına evde kişisel olarak eğitim vermek isteyen aileler bile onları bu ortak egzersizlere göndermek zorundadırlar. Böylelikle, Rousseau'ya göre, çocuklar, birliktelik, eşitlik, kardeşlik duygularını pratik içinde daha

iyi öğrenmiş olurlar.⁸ Yönetmeyi ve sürekli kendileri gibi diğer vatandaşların arasında dayanışma içinde nasıl yaşayabileceklerini öğrenmiş olurlar. (Rousseau, 2004b: 191).

Deneyimleme yoluyla öğrenmenin önemine vurgu yapan Rousseau, Bern şehrindeki bir örnekten bahseder. Okulu bitirip mezun olan gençler, model bir devletin değişik kademelerinde yönetici olarak görev yaparlar. (Rousseau, 2004b: 191) Model devlet, gerçek bir devlette olması gereken temel kurumlara sahiptir: Hükümet, senato, önemli yürütme görevleri, mahkemeler, konseyler ve değişik ofisler. Bu model devlet geleceğin devlet adamlarının yetiştirilmesi açısından önemli bir egzersiz niteliği taşımaktadır. Rousseau buna ek olarak, eğitimin formu ne olursa olsun, okul yöneticilerini atayan ve onları görevden alabilen yetkilerle donatılmış denetleyici nitelikte bir kuruma ihtiyaç olduğunu da belirtmektedir. (Rousseau, 2004b:191) Bu kurum eğitimle ilgili özendirici ve denetleyici bir rol üstlenecektir.

Emile eserindeki ilkeler doğrultusunda *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler* eserini analiz edecek olursak, doğacılık ve hümanizm ilkelerinin vatandaş Emile'in eğitimi için doğrudan transfer edilebilen ilkeler olmadığını görmekteyiz. *Emile*'de, eğitimin rehberi olarak doğa karşımıza çıkarken, tıpkı *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de olduğu gibi, *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler*'de de toplum ve devlet doğanın yerini almıştır. Devlet, aktif bir biçimde eğitimi şekillendiren ve eğitime sosyal ve siyasi bir işlev yükleyen bir konum edinmiştir. Aynı şekilde, *Emile*'deki tüm insanların eşitliği ve insan sevgisi kavramlarının aşılması hedefinin yerini, vatan sevgisinin aşılması almıştır. Tabii ki Rousseau, tüm insanların eşitliğine ve evrensel bir değer olarak insan doğasının iyiliğine olan inancını yitirmemiştir. Fakat aynı toprakta yaşayan vatandaşlarla kurulan dayanışma önem kazanmış ve bu bağlamda,

⁸ Rousseau, benzer bir sosyalleşme sürecini, vatandaşın eğitiminin bir parçası olarak *D'Alembert'e Mektup* eserinde de dile getirmektedir. 1758'de Jean D'Alembert'in Cenevre'de bir tiyatro kurulması önerisi ile ilgili yazısına cevap ve eleştiri niteliğinde yazdığı eserinde, Cenevre'de bir tiyatro kurulmasının vatandaşların ahlaki ve doğal yaşamına ters düşeceği ve yozlaşmaya sebep olacağı gerekçesiyle yanlış olduğunu belirtmektedir. Asıl yapılması gerekenin, açık havada düzenlenecek ve herkesin katılacağı festivaller olduğunu, bunların vatandaşların samimi ve doğal dayanışma duygularını geliştireceğini iddia eder. Jimnastik, koşu ve güreş yarışmaları düzenlenebileceğini, bu tarz etkinliklerin de birlik ve beraberlik duygusunun edinilmesine yardımcı olacağını belirtmektedir. (Rousseau, 2004d: 343-352)

vatanseverlik bir ilke olarak benimsenmiştir. Benzer vatansever bir duruşa *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de de rastladığımızı belirtmiştik.

Emile'de karşımıza çıkan, eğitimde deneyimlemenin önemi ilkesi bu eserde de karşımıza çıkmaktadır. Toplu fiziksel egzersiz ve model devlet örnekleri, bir metot olarak deneyimleme yoluyla öğrenmenin, Rousseau için vatandaşın yetiştirilmesinde de önemli olduğunu göstermektedir. Fakat vatandaşın eğitimi daha planlı, sistematik ve sınırları belirgin bir eğitim olması itibarıyla, birey Emile'in eğitiminden ayrılmaktadır. *Emile*'deki esnek ve görece demokratik öğretmen öğrenci ilişkisinin yerini, *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler*'de daha kurumsal ve otoriter bir eğitim almıştır. *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* eserinde de benzer bir şekilde daha az esnek ve daha otoriter bir öğretmen- öğrenci ilişkisinden bahsetmekle birlikte, deneyimlemenin önemi bir ilke olarak karşımıza çıkmamıştı.

Yukarıda, vatan sevgisinin Rousseau tarafından kanun ve özgürlük sevgisi olarak tarif edildiğinden bahsetmiştik. Bu tanımın özerklik ilkesini destekleyen bir tanım olduğunu söyleyebiliriz. Nihayetinde, vatandaşlar kanunlara saygı duyarken ve bağlılık gösterirken kendi ortak iradelerinin ve özgürlüklerinin ürünü olan toplum sözleşmesine bağlılık göstermektedirler. Özerklik, vatandaşların kendi akılları doğrultusunda üzerinde anlaştıkları kurallara uyarak yaşamlarını devam ettirmeleri ise, kanunlara duyulan bağlılık ve sevgi de özerkliklerinin bir gerekliliği ve sonucu olarak görülebilir. Dolayısıyla, özerklik ilkesi açısından, *Emile* ile *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler* arasında, tıpkı *Politik Ekonomi Üzerine Söylem*'de olduğu gibi bir paralellik olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç Yerine: Birey Emile'den Vatandaş Emile'e

Bu makalede, Rousseau'nun siyaset felsefesinde eğitimin ahlaki ve metoda dayalı prensipleri üstünde durduk. Cevaplanmaya çalışılan temel soru; *Emile*'de karşımıza çıkan bireyin eğitimi ile ilgili prensiplerin, vatandaşın eğitimi ile ilgili prensipler olarak da kabul edilip edilemeyeceğiydi. Başka bir deyişle, *Emile*'deki eğitimle ilgili prensiplerin, *Politik Ekonomi Üzerine Söylem* ve *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* eserlerine transfer edilip edilemeyeceği sorusunun cevaplanması hedeflendi.

Bu soruyu cevaplamak için, *Emile, Politik Ekonomi Üzerine Söylem ve Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler* eserleri karşılaştırmalı olarak analiz ettik. Öncelikle *Emile* eserinde karşımıza çıkan eğitimle ilgili beş prensipten bahsedebileceğimizi belirttik: Doğacılık, hümanizm, ölçülülük, deneyimlemenin önemi ve özerklik. Daha sonra, bu prensiplerin her birinin diğer iki eserde yer bulup bulmadığı ve buluyorsa, nasıl ele alındığını inceledik.

Analizin sonunda, Rousseau'nun, vatandaşın eğitimi için, amaç aynı kalmakla birlikte, *Emile*'deki metotları izlemek yerine, daha kurumsal ve siyasal metotlarla verilen bir eğitimi tercih ettiği sonucuna vardık. Rousseau'nun neden bireyin eğitimi ve vatandaşın eğitimini farklı metotlara dayandırdığını, vatandaşın eğitimine yüklediği kamusal ve siyasal işlev göz önünde tutulduğunda anlamak çok güç değil. Fakat yine de şöyle bir soru sorabiliriz; iki farklı metot yerine Rousseau, *Emile*'deki prensiplerin esnek ve demokratik boyutlarını, vatandaşın eğitimi ile ilgili olarak da uygulasa daha iyi olmaz mıydı? Diğer bir deyişle, *Emile*'deki prensiplere bağlı kalarak, iyi ve sadık vatandaşlar yetiştirmek mümkün değil midir?

Bu soruyu, birey Emile aynı zamanda iyi bir vatandaş da olabilir şeklinde cevaplamak mümkündür. *Emile*'deki prensiplerden yola çıkarak, özerklik amacına ulaşabiliyorsa, sivil ödevlerinin bilincinde bir vatandaş da yetiştirilebileceğini söyleyebiliriz. Kendi aklının otoritesi dışında dışsal baskıları kabul etmeyen ve yaşamına kendi seçimleri doğrultusunda yön veren özerk bireyler, ortak iradelerinin ürünü olan toplum sözleşmesine de sadık kalacaklardır. Zira sadık kalmamaları kendi iradeleriyle ters düşmeleri anlamına gelecektir.

Diğer prensipler açısından baktığımızda da yine bu prensiplerin, vatandaş Emile'in yetiştirilmesinde uygulanabilecek prensipler olduğu görülecektir. Deneyimin önemi prensibini ele alalım. Deneyimle öğrenme, vatandaşın eğitiminde de bir temel olarak ortaya koyulabilir. Rousseau, *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üstüne Düşünceler* eserinde aslında bu farkındalığını model bir devlet örneğinde ortaya koymaktadır. Mezun olan çocukların vatandaşlık ve yöneticilik açılarından tecrübe kazanmaları için, farklı kurumlara sahip model bir devlette görev yapmalarının olumlu olacağını belirtmektedir.

Hümanizm prensibinin de vatandaşın eğitiminin temellerinden ol-

masında bir sakınca yoktur. Vatanseverlik katı, endokriner bir milliyetçiliğe dayandırılmadığı sürece hümanizmle çelişmek zorunda değildir. Rousseau'nun hümanizminin temellerinde yer alan tüm insanlara duyulan acıma duygusu ve eşitlik anlayışı vatandaşın eğitiminin de bir parçası olabilir. Hümanizm, toplum sözleşmesini ortadan kaldıracak bir tehdit olmak yerine, onu güçlendirecek bir prensip olarak ele alınabilir. Hümanizm prensibi doğrultusunda, vatandaşın eğitiminde, genel iradenin bir parçası olan her bireyin eşit düzeyde saygıyı hak ettiği ve dolayısıyla bir dayanışma duygusu içinde olunmasının gerekliliği vurgulanabilir.

Doğanın başlı başına bir öğretici olarak ele alınması kurumsallıkla çelişen bir prensip olmak zorunda değildir. Rousseau haklı gerekçelerle vatandaşın eğitimin toplum tarafından, kurumsal bir biçimde verilmesinin önemini vurgulamaktadır. Doğanın yol göstericiliği kurumsallığın içine yedirilmiş bir prensip olarak ortaya koyulabilir. Mesela, kurumsal eğitimde çocukların kendilerine özgü, doğanın düzeni ile uyumlu algılama ve deneyimleme biçimleri özendirilebilir. Onlara baskıcı biçimde anlamaya hazır olmadıkları bilgileri vermek yerine, yaşları ve doğaları ile uyumlu bir eğitim vermek, kurumsal eğitimin ilkelerinden birisi olarak benimsenip, müfredatlar ve eğitim metotları bu doğrultuda düzenlenebilir.

Son olarak, ölçülülük prensibinin de vatandaşın eğitiminde başvuru- labilecek prensiplerden birisi olmaması için hiçbir sebep yoktur. Gerek öğretmen öğrenci ilişkisinde gerekse öğrencinin yaşamdaki duruşu ve diğerleri ile kurduğu ilişkilerde ölçülülüğün önemi yadsınamaz. Vatandaş olarak yetiştireceğimiz bireylere ne çok katı ne de çok başıboş bir eğitim vermeliyiz. Aynı zamanda öğrencilerimizin her dönemde yaşlarına ve konumlarına uygun davranmalarının da teşvik edilmesi, sivil ahlakın gelişmesine katkıda bulunacak bir unsur olarak görülebilir.

Tüm bu analizlerin ışığında iddia edebiliriz ki; Rousseau doğrudan *Emile*'deki prensiplerden hareket ederek de vatandaş Emile'i iyi bir eğitime tabi tutabilirdi. Burada amacımız Rousseau'nun birey Emile ve vatandaş Emile'in eğitimi ile ilgili farklı metotlar kullanmasının tutarsız olduğunu iddia etmek değildir. Fakat Rousseau, doğrudan *Emile*'in prensiplerini diğer iki esere de transfer etse, yine tutarlı bir eğitim anlayışı geliştirmiş olurdu demek istiyoruz. Üstelik *Emile*'deki metotlara dayalı bir vatandaş eğitimi daha esnek ve daha demokratik bir eğitim olması açısından,

Rousseau'nun diğer iki eserde öngördüğü eğitim metotlarından da üstün olurdu.

Kaynaklar

- Kabasakal Badamchi, D. (2016). Immanuel Kant'ın Jean-Jacques Rousseau'dan Çıkaradıkları: Eğitim Üzerine. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21.
- Oksenberg-Rorty, A. (1998). Rousseau's Educational Experiments. *Philosophers on Education* (ed. A. Oksenberg-Rorty). London & New York: Routledge.
- Parry, G. (2001). Emile: Learning to Be Men, Women and Citizens. *Cambridge Companion to Rousseau* (ed. P. Riley). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.-J. (2011). *Emile ya da Eğitim Üzerine* (çev. Y. Avunç). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2004a). Discourse on Political Economy. *The Social Contract and Other Later Political Writings* (ed. V. Gourevitch). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.-J. (2004b). Considerations on the Government of Poland. *The Social Contract and Other Later Political Writings* (ed. V. Gourevitch). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.-J. (2004c). Of the Social Contract. *The Social Contract and Other Later Political Writings* (ed. V. Gourevitch). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.-J. (2004d). *Letter to D'Alembert and Writings for the Theatre*. USA: University Press of New England.
- Wollstonecraft, M. (2015). Vindication of the Rights of Women. <http://www.gutenberg.org/cache/epub/3420/pg3420.html>. (Erişim Tarihi: 10.07. 2015)..

Öz: J.- J. Rousseau'nun siyaset felsefesine olan katkısı genellikle siyasi metinleri üzerinden tartışılmaktadır. Oysaki Rousseau'nun eğitim felsefesinin de siyasetle derinden bir bağı mevcuttur. Bu makalede Rousseau'nun siyaset felsefesinde eğitimle ilgili ahlaki ve metoda dayalı

prensipler üstünde durulmaktadır. Cevaplanmaya çalışılan temel soru; Emile eserinden çıkarsayabileceğimiz bireyin eğitimi ile ilgili prensiplerin (doğacılık, hümanizm, deneyimlemenin önemi, ölçülülük ve özerklik), vatandaşın eğitimi ile ilgili prensipler olarak da kabul edilip edilemeyeceğidir. Başka bir deyişle, Emile'deki eğitimle ilgili prensiplerin Politik Ekonomi Üzerine Söylem ve Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler eserlerine transfer edilip edilemeyeceği sorusunun cevaplanması hedeflenmektedir. Rousseau'nun uygulamasının aksine, Emile'deki tüm prensiplerin vatandaşın eğitimi için de tutarlı bir biçimde temel teşkil edebileceği iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Emile, eğitim, birey, vatandaş.

